

Dopis č. 8

Praha, 31. 3. 1977

Milý příteli,

vytýkáš mi, že jsem nakouzl téma revoluce, ale že jsem k němu vlastně neřekl vůbec nic. – Přiznávám, že slovo se už v mém dopise znovu nenajde (dopis č. 6), ale po mém soudu tam všechno podstatné bylo řečeno. Nicméně se rád chápu příležitosti a vyjádřím svůj názor výslovně.

Důraz na revolučnost a nadšenost revolucí je pozůstatkem politického romantismu. Pro romantismus je charakteristické jakési zvláštní násilnictví, které je ovšem ve svých základech mnohem starší a má mnohem hlubší kořeny v celé evropské tradici. Již nejstarší řečtí myslitelé připravovali pronikavý zvrat v dosavadním přístupu ke světu, totiž tzv. objektivismus, jinak řečeno předmětné myšlení. Člověk je špičkou dlouhého vývoje živých organismů a je hluboce zakotven v těchto dějinách všeho živého, ale také v přítomné, aktuální biosféře. Člověk a lidstvo mohou existovat a žít pouze uprostřed života, uprostřed jiných živých bytostí. Člověk je daleko závislejší na jiných organismech než na neorganickém světě; závislost na neživé přírodě mu byla vždycky spíše jen prostředkována, ale nemusel jí čelit přímo. Tato skutečnost se prudce mění teprve v docela poslední době, a mění se jako vzdálený důsledek před dvěma a půl tisíci lety zavedené tradice předmětného myšlení a vůbec předmětného vztahu ke skutečnostem a ke světu vůbec. Člověk ovšem tím, že všechno převádí na věc, na předmět, na objekt (v metafyzickém smyslu), skutečnost vlastně zkresluje, misinterpretuje, falsifikuje, mystifikuje. Krátce řečeno: znásilňuje. Ale romantismus nezůstává u takového neuvědomělého, mimoděkého a nechtěného násilí, nýbrž nalézá v násilnosti a násilných řešeních zvláštní zalíbení, věří jen v násilná řešení, skládá v násilí všechny své naděje a je v hloubce přesvědčen, že pouze násilnými prostředky lze dosáhnout žádoucí dokonalosti, krásy, pravdy, dobra a dokonce i míru. Ve skutečnosti dosahuje pravého opaku; líčení krásných a ušlechtilých cílů plní pak pouze úlohu ohlupování sebe i jiných, je klamem, podvodem, lží – zkrátka ideologickým pozlátkem. V tom všem představuje romantismus poslední velkou vzpouru proti organické spjatosti člověka s biosférou, přírodou a vůbec světem.

Největší postavy evropské filosofie minulého století jsou právě tak dětmi tohoto podivného hnutí jako velké postavy světové politiky. **A** náš dnešní svět je do velké míry produktem, plodem tohoto světodějného omylu a myšlenkového i životního scestí evropského (a dnes zejména Evropou jen ovlivněného a poznamenaného) člověka. Nutno ovšem hned poznamenat, že naše národní dějiny nesly až donedávna vcelku jen malé a omezené stopy tohoto romantického násilnictví či násilnického romantismu. V posledních třiceti letech bylo soustředěno velké propagandistické a agitační úsilí na glorifikaci revolučnosti a revolucí, ale mám dojem, že nemělo velký úspěch a že svou práci ve skutečnosti

vynaložilo hlavně na to, že se z revolučnosti stala fráze. Jakousi opravdovější vinu revolučního citění lze konstatovat na konci let čtyřicátých a snad ještě v prvních rocích následujících; vystřízlivění však se dostavilo dost rychle právě u těch, kdo se revolucionářstvím nechali opojit. Nedostatek smyslu pro politické revolucionářství lze považovat za jedno z aktiv národní povahy; je však provázeno něčím, co tento soud citelně znehodnocuje anebo alespoň relativizuje. Abychom mohli odlišit obě tyto stránky, musíme si vypůjčit některé termíny a formulace od Havlíčka, který rozeznává mezi revolučním radikálníčením a mezi tím, čemu říká „Revoluce hlav a srdcí“. (Základním textem k tomu je Havlíčkův článek „Revoluce“, který vyšel nadvakrát ve *Slovanu* 30. ledna a 8. února 1851.)

Havlíček není principiálně proti revolucím; říká sice, že každá revoluce je neštěstí, ale když je toto neštěstí nevyhnutelné a když otevře a uvolní cestu k budoucímu většímu štěstí, „tenkrát musí každý moudrý tuto metodu trpělivě snést v naději onoho po ní následujícího blaha“. Základní však je něco jiného: „Revoluce jest jenom prostředek ke zbavení se od špatné nenáviděné vlády, ale ona ještě není sama v sobě prostředek k založení a udržení dobré vlády.“ Zároveň však Havlíček ví, že „zřídka kde se svoboda vydobude zcela bez boje hmotného a bez krveprolití“; „zkušenost celé historie nás učí, že na tom není možno vybojovati na zákonní cestě svobodu, nýbrž jen na revoluční“. Zkrátka: Havlíček je přesvědčen, že mnohdy je revoluce opravdu nevyhnutelná, ale že je schopná jen zbořit, zničit, likvidovat nesnesitelný režim a odpornou vládu. Revoluce však nikdy není metodou, jak vybudovat lepší režim a jak zvolit lepší vládu. Proto má revoluce, můžeme z toho usoudit, vždycky jen krátkodobou oprávněnost. Revoluce totiž nikdy nemůže plně zvítězit, neboť ve chvíli svého vítězství buď přestane být revolucí a dá se do budování (které se zásadně liší od každého boření a ničení), anebo si svou násilnost uchová a používá násilných prostředků k výstavbě tzv. nového řádu, nové společnosti, a pak ovšem si tisíckrát může říkat, že zůstává revolucí – nebude už vítězit, ale naopak postupně všechno ztratí, prohraje a pohrbí.

Světové socialistické hnutí je od počátku poznamenáno traumatizujícími zkušenostmi z francouzské revoluce. Ve francouzské revoluci se po prvé mocně ukázalo, že důsledně hájené demokratické principy nutně vedou k demokratizaci sociální a hospodářské. Tehdy se ukázalo, že buržoazie se těchto důsledků vlastních zásad zalekla, ba že se jich přímo vyděsila; tenkrát buržoazie zradila své vlastní ideály a zastávce skutečné, důsledné demokracie utopila v krvi. Na tom nic nemění, že se mohla vymlouvat na barbarské revoluční metody, na nichž se podílela různá chátra z motivů, které s demokratickými principy neměly nic společného. Marx, nejvýznamnější teoretik a praktik socialismu minulého století, byl přesvědčen, že právě francouzskou revoluci je třeba dovést a dovést ji do všech, tedy i sociálních a hospodářských důsledků. Aby to bylo možné, je třeba se řádně připravit na to, aby příští revoluce nemohla být poražena. To je to hlavní, co z Marxe pochopil Lenin: největším nebezpečím pro revoluci je antirevoluce, kontrarevoluce. Hlavním bojovým cílem v roce 1917 bylo proto nepřipustit, aby se opakoval rok 1905, tj. nepřipustit, aby

kontrarevoluce měla nějakou šanci. Budování nové společnosti muselo počkat, nejdříve bylo nutno vyrvat všechnu moc z nerevolučních nebo dokonce kontrarevolučních rukou, centralizovat ji a plně využít k zastrašení a likvidaci všech skutečných i potenciálních nepřátel. Podezíravost revolucionářů přinesla své otřesné ovoce už ve francouzské revoluci; to vše bylo ovšem zastíněno po rozbití carského Ruska, když revoluce chtěla zůstat revoluční až do „konečného vítězství“. Nová společnost a nový stát ovšem byly vybudovány, protože vybudovány být musely. Ale došlo k takovým obrovským ztrátám všeho druhu a k tolika lidským životním katastrofám, že se to vymyká vší představě. Zdá se, že tato nová zkušenost lidstva s revolucí znamená nové, snad ještě těžší trauma pro všechny budoucí socialisty a socialistické programy. Ale musí být především podrobena co nejdůkladnější analýze. Zatím se zdá, že revoluce, která likviduje všechny skutečné i potenciální své odpůrce a nepřátele a domnívá se, že tak vyloučila kontrarevoluci, přebírá od kontrarevoluce některé její role (některé stránky resp. některé funkce) a stává se posléze hlavním nepřítelem sama sobě. Zatímco historie prokázala, že žádná kontrarevoluce nemůže společenský vývoj natrvalo zastavit, ukázala rovněž, že žádná revoluce nemůže znamenat trvalý postup vpřed. A co je nejtragičtější na celé věci: všechno se zdá nasvědčovat, že od revoluce se velmi těžko přechází k normálnímu, organickému společenskému životu, že důsledkem každé velké, ozbrojené, krvavé revoluce jsou desetiletí společenské a politické stagnace; a průvodním zjevem této stagnace je sterilita oficiálního kulturního života. Zatímco před revolucí je revolučnost, jedním z největších stimulů umělecké i myšlenkové tvorby a jedním ze základů její ideovosti, po vítězné revoluci se stává balastem, břemenem a překážkou, přinejmenším pak formalitou a frází, která ovšem každé umělecké i myšlenkové dílo kazí a vnitřně korumpuje.

To všechno přesvědčivě ukazuje, že Havlíček měl ve svém rozlišování revolucí se zbraní v ruce od revolucí hlav a srdcí hlubokou pravdu. I když existují výjimky, lze říci, že téměř všechno velké umění a téměř všechna velká filosofie měly blízko k revoluci, ano měly něco revolučního přímo v sobě. Revolučnost jako otevřenost do budoucnosti, nakloněnost novým cestám, pohotovost k nečekaným, překvapivým řešením, jako individuální odvaha oprostít se od návyků a stanout třeba sám proti veškeré rutině a všem zaběhaným jistotám, kterým však chybí perspektiva – taková revolučnost vyžaduje otevřené hlavy, ryzí smýšlení, životní opravdovost a svobodný charakter. Ale jakmile se nějaká nová myšlenka, třeba nejlepší nápad a původně naprosto pravdivé vidění spojí s mocí, s násilím, s donucováním, ztrácí nejenom svou přitažlivost a přesvědčivost, ale také a zejména svou oprávněnost a svou pravdivost; ztrácí nejlepší osobnosti a získává dlouhé řady příživníků. To, co skutečnou a ryzí revolučnost deformuje a korumpuje, je právě její spojenectví s mocí, zejména s oficiální mocí, zejména pak s mocenským monopolem státu, kterému není účinnou občanskou rezistencí zabraňováno v porušování zákonů a ve vměšování do individuálního, společenského, kulturního atd. života, pro něž jsou všechny státní prostředky jenom pomůckou a nástrojem, nikdy však účelem a cílem.

Havlíček měl pravdu, když říkal, že špatné vlády obvykle neodcházejí ze scény jinak než za použití násilí, tedy v důsledku revolučních převratů. Revoluce však s sebou nesou vždycky hodně tragického; čím je vláda horší a s čím větší urputností se vší mocí drží ve vedení, tím tragičtější jsou i tyto průvodní a následné znaky revoluce proti ní. Bylo by nespravedlivé to klást za vinu revolucionářům. Spravedlivější úsudek však nikterak neumenší hrůzy, které dopadají na celou společnost. Revoluce jsou proto přípustné pouze jako ultima ratio, jako poslední prostředek, když všechno ostatní selhává a je slabé. Ale vždycky jsou a budou nežádoucí, protože představují jen další překážku normalizace společenského života. Lidé, kteří se možná osvědčili v revoluci (a to je ještě lepší případ, neboť někdy jde o lidi, kteří se na revoluci jenom přiživili, kteří si jen přihřáli a nadále přihřívají svou polívčičku a revolučnost jen předstírají), si myslí, že si vysloužili právo na vedení společnosti i v dobách jejího normálního života. Ve skutečnosti se však revoluční vůdcové hodí za mírové vůdce tak málo, jako váleční hrdinové a vysloužilí generálové. Generálové mají většinou tendenci udělat ze státu kasárna; a revolucionáři ohrožují demokracii obvykle víc než poražení reakcionáři.

Revolučnost a revoluce jsou jevem relativním a tak říkajíc situačním; neexistují obecné rysy revolučnosti, abstrahovatelné od konkrétní historické situace. Proto také může revoluce tak snadno přejít v kontrarevoluci, aniž by musela nezbytně být poražena vnějším nepřítelem. Dokladem toho jsou četná překvapující spojení, jichž se údajně revoluční vlády a hnutí nebojí a neštítí, i když partnerem jsou hnutí nepřehlédnutelně konzervativní nebo přímo kontrarevoluční. Individuální i skupinové politické zvraty, při nichž jednotlivci nebo celá hnutí přecházejí z krajní levice na krajní pravici nebo naopak, jichž by bylo možno jmenovat dlouhou řadu, jsou dokladem toho, jak revoluční fráze a radikálníčení jsou vlastně čímsi dějinně a situačně vykořeněným, ve skutečnosti nedějinným, spíše čímsi jako patologickým syndromem, vyskytujícím se kdykoliv a kdekoliv bez ohledu na dějinné okolnosti. Takováto patologická, „profesionální“ revolučnost musí být izolována a léčena, neboť ohrožuje normální tok společenského života; je v totálním rozporu s opravdovým politickým uvažováním a rozhodováním, které není a nesmí být založeno na komplexech a resentimentech, nýbrž na rozumu a rozumném zdůvodňování.

Jak už jsem se zmínil, ve srovnání s četnými jinými národy nás infekce revolučního násilnictví příliš nenakazila, zejména nepronikla až k dřeni národního smýšlení a národní orientace. Většina zlých zkušeností nevyplývala ani tak z revoluční, revolucionářské posedlosti jako spíše z napodobování cizích vzorů. Ale co nám skutečně chybí, čeho je v našem národním životě jako šafránu, to je pravá odvaha k revoluci hlav a srdcí. Český člověk je skeptik a pesimista, pokud jde o obecnější záležitosti a společné, celospolečenské a celonárodní programy. Historické zkušenosti naučily průměrného českého člověka hledat svá soukromá řešení, zvláště v těžkých dobách. To je celkem pochopitelné, i když poněkud smutné. Ale je odporné, když si vzdělanec obléká maškarní oděv revolucionáře, drmolí revoluční slogany a s kolegy se předstihuje v citování revolučních moudr,

jen aby dosáhl svého právě tak soukromého jako nechutného „malého českého“ řešení, které je tak konzervativní a zpátečnický maloměšťácké, že to je až k pláči. Revolučnost se totiž nedá naorganizovat a organizačně zajistit. Skutečná revolučnost je duchovní povahy a nemá s mocenskými prostředky a s donucováním (a už vůbec ne s nějakými materiálními zbraněmi) nic společného. Revoluční duch kam chce věje – najednou tu je, a za chvíli tu není. Nepodléhá žádným usnesením, nepřivolají ho žádná vnější opatření, ani konference, ani školení, ani agitace. Starejte se o ducha a ne o literu, starejte se o rozum a ne o disciplínu, starejte se o přesvědčivé argumenty a pronikavé vidění věcí a méně o dogmata, předpisy a fermány – a revolučnost vám bude přidána. Potřebuje víc vzdělání, víc informací, víc otevřených diskusí, víc experimentů, víc svobodného, ale svědomitého rozhodování na vlastní odpovědnost. To bude ta revoluce, které nám je zapotřebí jako soli.

Tvůj Ladislav Hejdánek